
BERLINSKA REPUBLIKA: PRVIH DESET GODINA

DUŠAN RELJIĆ

Deset godina posle ujedinjenja dve nemačke države i nakon što je preko hiljadu i dve stotine milijardi maraka potrošeno da bi se ujednačili uslovi života na istoku i zapadu, konačni dokaz tehničkog i društvenog napretka stigao je i u našu četvrt. Stanujemo u Pankovu, tačnije u Nideršenhauzenu, na severu Berlina. Za vreme Nemačke Demokratske Republike bila je to četvrt zaslužnih građana, znači funkcionera i ponekog umetnika, kao i stranih diplomata. Obližnja ulica Čajkovskog, venac Majakovskog i još poneko ime podsećaju na ta vremena. I poluvekovna oronulost mnogih nekada raskošnih zgrada, a ponajviše kaldrma u sporednim ulicama, oštija nego ona koju pamtim sa Pašinog brda u Beogradu. Dobismo nedavno, na pola puta između kafane "Bizmark" i bioskopa "Plava zvezda", usred zapuštenog trga na kojem tek poneki turski piljar ličnim primerom pokazuje istočnim Nemcima mukotrpnost preduzetništva, od uprave grada to čudo tehnike. Napravu futurističkog oblika, od sjajnog lakog metala, izgledom moderniju no poslednji modeli svemirskih kapsula Sojuz. Grad je konačno i nama, žiteljima opštine Pankov, čvrsto pod upravom Partije demokratskog socijalizma (bivših istočnonemačkih komunisti), podario novi, potpuno kompjuterizovani javni nužnik. Viđao sam takve naprave na Jelisejskim poljima: ubaci se para, vrata automatski i bešumno skliznu u stranu, unutra tiha ventilacija, jako svetlo, posle svake upotrebe automatska dezinfekcija. Istočnoevropski turisti, i ne samo oni, snižavaju izdatke tako što u grupi ulaze u takve naprave.

Haj-tek čenifa deluje u istočnonemačkom Nideršenhauzenu kao pojava s druge planete. Kvart u celini podseća na predgrađa Praga i Pešte i proteći će još dosta vode rečicom Pankom pre nego što se približi besprekornosti hamburških ili minhenskih krajeva. Nedaleko od naše ulice protezao se Berlinski zid, antiimperijalistički be-

dem u rečniku istočnonemačke propagande. Sada tu kulja širok pojas šiblja, ali i neupućeni prolaznik može da prepozna "odjek istorije", makar i po tome što je asfalt bolji na zapadu, a javno osvetljenje posebno. S druge strane se završava Veding, četvrt slabije stojećih ljudi, među njima mnogih stranaca, jer ko drugi je za vreme bivšeg režima hteo da stanuje na ivici Zapada, na samom Zidu? Sa ove strane još nema mnogo stranaca. Mi smo prvi s tuđim imenima koji su se doselili u zgradu s četrdesetak stanova. Mlada komšinica ispekla nam je kao novopridošlicama hleb i donela so, i ovde je to običaj.

Uprkos tome što u kraju ima nekoliko picerija i azijskih restorana, kulturna jednoobraznost je upadljiva. Svaki naš glasni govor na stranom slovenskom jeziku, na primer u samoposluzi, iznova izaziva sablažnjeno okretanje glave ponekih starijih sugrađana. Retki su oni koji se ponadaju da smo Rusi. Pretpostavljam da većinom veruju da smo Poljaci, koji na spisku omraženosti među mesnim življem vode bez premca, još pre Turaka ili crnaca. Tako je uvek s komšijama. U vrtiću moje ćerke, koji prihvata stotinak dece, ona je, zajedno sa sinčićem kazahstanskog diplomate, jedini "čisti" stranac, deca iz mešovitih brakova su uglavnom ponemčena. Tri-četiri kilometra južnije, u Vedingu, situacija je maltene obrnuta: u mnogim razredima većinu čine deca stranaca. Tamo okreću glave kada se pojavi srednjestaleška nemačka porodica, tražeći recimo sočno mediteransko voće i povrće u mesnom "Ankara diskauntu" (u toj bakalnici veličine fudbalskog igrališta kupujemo "Bosanski kiseli kupus – prirodno usoljen, domaći", proizvod "Poljorada" iz Karaule kod Travnika).

Prljavo-siva je bila osnovna boja Nemačke Demokratske Republike. Naselja i gradovi bili su pod naslagama čađi, fasade oronule, vozovi i podzemne železnice starovremenski. Sticao se utisak da još od prolaska Crvene Armije tu ništa nije očišćeno. Čak su i nova naselja od betonskih blokova delovala već sasvim stara. Da bi se lift manje habao, postojali su izlazi samo na svakom trećem spratu. Spoljašnja boja, koja je nedostajala "državi radnika i seljaka" (još jedan omiljeni izraz tadašnje propagande), sada potiče od ogromnih građevinskih radova čija je svrha da se "humanizuju" socrealistička naselja iz vremena NDR. Oko milion stanova na istoku stoji prazno: stanovnici su ili pobjegli na Zapad odmah posle pada Zida, ili su našli snošljiviji životni prostor. Svoju "boju" istočnim delovima Berlina i ponekim drugim gradovima na Istoku sada dajemo i mi stranci, koji glasno govorimo u radnjama, dovikujemo se na ulicama, i čija deca u vrtićima donose za užinu dosad neviđene stvari poput zeljanice ili čaja od zove.

Pri tom, ako ima nešto u čemu su mnogi žitelji dve nemačke države lako i brzo otkrili svoje zajedništvo, to je bio taj podeljen osećaj prema strancima i stranom. S jedne strane, kao što voda svuda nađe svoj put, tako i Turci, Vijetnamci, Italijani, Grci i "bivši" Jugosloveni polako, ali izvesno, pronalaze svoj životni prostor na istoku Berlina i cele bivše NDR. Ogromna većina stanovništva prihvata ih kao nužnost. Nemačkih beba nema dovoljno, a neko svojim porezom mora da napaja fondove penzionog osiguranja. Uz to, turske paprike na čošku su zaista ukusnije i jevtinije od holandskih u celofanu u supermarketu. S druge strane, neki Nemci, posebno oni na istoku, otkrivaju netr-

peljivost prema "tuđincima" kao zamenu za veru u vođu, političke partije, svetlu socijalističku budućnost, ili šta je već svako imao kao svoje kućne bogove. Tone papira je utrošeno za sociološka istraživanja koja su, kako što se očekivalo, pokazala da su za mnoge Nemce stranci žrtveni jarac na kome iskaljuju svoje nezadovoljstvo i beszato što su nezaposleni, ili što malo zarađuju, ili zato što se boje nepoznatih nemani kao što su "globalizacija" ili "liberalizacija". Uopšte im ne deluje ubedljivo to što im veliki deo policajara ponavlja kako će "slobodno tržište sve dovesti u red" i kako se samo treba strpeti dok ne prođu prolazne teškoće. Nekako ih taj pristup podseća na ono što su već videli kada im se obećavala svetla budućnost, do koje je uvek bilo ostalo još samo malo...

165

Nedugo posle otvaranja međunemačkih granica devetog novembra 1989. saopšteno je da će i Brandenburška kapija biti takođe otvorena, u tom trenutku samo za pešake. Levo i desno od nje još su se protezala "polja smrti" oko Zida, a na stražarama sa istočne strane još su stajali vojnici u uniformama nalik onima iz doba "Vermahta". Zatekli smo se u masi koja je nagnula sa obe strane Kapije – jedni su u rukama držali (zapadno) penušavo vino "Henkel", drugi (istočni) srodni napitak "Crvenkapica". U neverici, masa je hodala ukrug, kroz Kapiju, pa onda natrag. Tri i po decenije ljudska noga na tom mestu nije kročila, jedinom na svetu gde su se američka i sovjetska armada neposredno suočavale na kopnu. Sada smo svi gazili u kaljuzi jer kiša je satima bičevala. Nikad više alkoholizovanih ljudi nismo videli na jednom mestu, ali i u radosti bilo je onih koji su obavljali svoju dužnost. Policajci, zapadni i istočni, "vadili" su iz

mase Vijetnamce i druge strance prepoznatljivog izgleda koji su pokušavali da se provuku kroz Brandenburšku kapiju i pređu na zapad. Nemačka Demokratska Republika "uvezla" je, u nedostatku radne snage, nekoliko desetina hiljada Vijetnamaca, Mozambikanaca i drugih građana "prijateljskih narodnih demokratija u trećem svetu". Njima još neujedinjena nemačko-nemačka policija te večeri nije dozvoljavala da učestvuju u slobodnom kretanju preko granice.

U međuvremenu, za proteklih jedanaest godina, izmenila su se tri saziva parlamenta, konzervativno-liberalni savez Helmuta Kola izgubio je izbore, posle 16 godina vladanja, protiv crveno-zelene koalicije Gerharda Šredera, glavni grad se preselio iz Bona u Berlin, na ulicama Istoka je ostao tek još poneki trabant ili vartburg. Stranci, međutim, ne samo da su i dalje problem s kojim političko biće Nemačke teško izlazi na kraj, već se muke s ksenofobijom i nacionalnim identitom sve više sele u središte političkih rasprava. Konzervativna Hrišćansko-demokratska unija najavila je da će "pitanje stranaca" postaviti u središte svoje predizborne kampanje. Fridrih Merc, jedan od njenih mlađanih prvaka koji se više bori sa preteškim nasleđem Helmuta Kola nego sa lakomćom političkog postojanja Gerharda Šredera, ponosi se što je isticanjem zahteva da stranci u Nemačkoj moraju da prihvate "vodeću kulturu" u ovoj zemlji letos iznova "pokrenuo" raspravu o "useljavanju i integraciji". Stranci u Nemačkoj, veli on, moraju da poštuju ustav i zakone, da nauče nemački i da "prihvate naše običaje i navike". U to spada, kako kaže, i da se religija ne uči u školama kurana, već u državnim školama "pod nemačkim nadzorom". Nije prihvatljivo, po

Mercu, da devojčice pokrivaju glave maramama u školama, isto toliko koliko ni "surovo klanje životinja". Verovatno misli na ritualno žrtovanje ovce povodom islamskih praznika.

"Čemu to naklapanje o vodećoj kulturi? Da li je nemačka kultura možda hajka na strance, paljenje sinagoga, ubijanje beskućnika?", to retoričko pitanje postavio je Paul Špigel, predsednik Saveta Jevreja u Nemačkoj devetog novembra na velikim demonstracijama u Berlinu protiv ksenofobije. Govorio je na 52. godišnjicu "Kristalne noći" u kojoj je počeo nacistički pogrom nad Jevrejima i na jedanaestu godišnjicu pada Berlinskog zida. Pozvao je Merca i njegove istomišljenike da prestanu sa "potpirivanjem". Pre Špigela je govorio predsednik Nemačke Johannes Rau, koji se posebno obratio mladima da se "brane protiv rasističkih parola" i da "ne daju priliku mržnji i nasilju". Stepenn podeljenosti oko "nacionalnog pitanja" raste, a razglabanje o strancima, useljavanju i odbrani od pretnji koje navodno odatle proizlaze (kriminal, društveno rasplinjanje na etničke oaze, itd.) zauzima sve više ono mesto koje je pedesetih i šezdesetih godina u retorici konzervativaca imao antikomunizam.

Kancelar Gerhard Šreder ipak nema razloga da strepi da će ga "preko desnog krila" konzervativci ugroziti na narednim izborima za dve godine. Socijaldemokrata čvrsto drži "novu sredinu", tamo gde je najveći deo birača, propagira Nemačku otvorenu prema svetu, berićetnu zbog postojanog privrednog rasta i prilagođavanja zahtevima "globalizacije", ma šta to opet značilo. Ne pogađa ga mnogo što mu neki starovremenski ljudi prebacuju da više ne može da se prepozna šta je to posebno socijaldemokratsko u njegovoj vlasti. Povremeno mora

da se posvađa sa manjim partnerom u vladi, "zelenima", kojima ne pada uvek lako da se opredele između vernosti svojim "izvornim načelima" i neophodnosti prilagođavanja "zahtevima trenutka". Recimo kada su kao "pacifistička partija" podržali napad NATO-a na Srbiju 1999. godine. Rasprave oko useljavanja koristiće slozi socijaldemokrata i "zelenih": svima u ovoj zemlji jasno je da će Nemačka, ako hoće da očuva privredni rast i socijalnu stabilnost, morati iz godine u godinu da povećava broj stranih useljenika, ili će doći do implozije stanovništva, isto kao u drugim zapadnoevropskim državama.

Prepričavanje utisaka o velikoj Nemačkoj moglo bi u nedogled da se nastavi. Subjektivnost u svakoj analizi može jedino da se izbegne mnoštvom pojedinačnih priloga. Zato smo urednica "Reči" Aleksandra Bajazetov-Vučen i ja zajedno odabrali za ovaj temat sedam autora koji su po svemu različiti: po životnom iskustvu, zanimanju, političkim shvatanjima, izloženosti javnosti, pristupu...

Nemačka u jesen 2000. Utisci iz zemlje koja se menja – o tome na početku temata "Reči" povodom desetogodišnjice ujedinjenja Nemačke piše kelnski novinar Katarina Jovanović. Prevarili su se svi oni, ukazuje ona, koji su pre deset godina poverovali da će razlike između Istoka i Zapada nestati u pojmu "nacije". Ujedinjenje je podstaklo nacionalnu svest, podstakavši istovremeno i raspravu o tome šta čini kolektivni identitet. Tekst Katarine Jovanović izražava prevlađujući osećaj među nemačkim intelektualcima: ne bez čuđenja oni posmatraju sopstvenu zemlju, a samim tim i sebe, kako se pretvaraju u nešto drugo, neočekivano i nepoznato.

Berlinski historičar Arnulf Baring zahteva da se Berlinska republika ispuni životom. Njegov tekst, koji prenosimo iz slavljeničke knjige povodom desete godišnjice ujedinjenja (kao izdavač potpisan je konzervativni gradonačelnik Berlina Eberhard Dipgen), programatske je prirode. "Vrativši se u sredinu Evrope, mi Nemci moramo u prvom redu da se potrudimo da stabilizujemo naše istočno okruženje – u njegovom, ali i u našem sopstvenom interesu", piše Baring već u prvoj rečenici. Ovaj tekst nudi uvid u to kako konzervativni deo političke klase vidi buduću "misiju" svoje države "u sredini Evrope".

S geostrateške visine s koje profesor Baring posmatra nemačku budućnost ne mogu da se zapaze svakodnevni procesi "na tlu". Zato tekst švajcarske novinarkice Ziglindes Gajzel, napisan posebno za "Reč", nudi obilje svedočanstava o tome s koliko muke nemačka nacija prevazilazi svoju raspolućenost i međusobnu otuđenost njenih delova. Zapad se, sudi ona, ponovnim ujedinjenjem nije (zasad, dodao bi priređivač) promenio, ali niko na Istoku ne može da kaže da mu se život nije iz temelja izmenio zbog ujedinjenja. Pri tom, njen je utisak, svi na Istoku moraju da se suoče sa Zapadom, pred kojima nemaju gde da uzmaknu.

Posmatrano sa vremenske udaljenosti od deset godina, ujedinjenje deluje kao da je bilo prirodno, nužno, neizbežno. Međutim, berlinski profesor Fric Filmar je kivan na proizvođače i vernike "ideologije" o neumitnosti ujedinjenja. Iz levičarskog časopisa "Blätter für deutsche und internationale Politik", koji izlazi u Bonu, prenosimo Filmarovu ponudu "kontrainformacija", prevashodno ekonomske pri-

rode, o politici vođenoj da bi se po svaku cenu ujedinile dve Nemačke.

Međutim, šta je – tu je. Deca koja se ne sećaju Berlinskog zida već su odrasla. Ali se sećaju Hitlera, utoliko koliko svaki Nemačkin još živi pod senkom nacizma, tako da i deca prepoznaju tog virtuelnog člana porodice, makar kroz priče o porodičnoj istoriji. Suočavanje s nacizmom je prtljag koji svaki Nemačkin dobija rođenjem. Početak i kraj rasprave o nemačkom nacionalnom identitetu vrti se oko tih dvanaest Hitlerovih godina. Naravno da nemački identitet ne može da se svede na posledice tih deset godina, ali da nije bilo Hitlera, ne bi bilo ni Zida, da nije bilo Hitlera, ne bi desetak miliona Nemaca bilo proterano sa Istoka, da nije bilo Hitlera, Staljin ne bi uzeo veliki deo Poljske, a Poljsku zajedno sa zapadnim saveznicima "obeštio" velikim delom predratne Nemačke, itd., u beskrajn niz. Istorija koja ne prolazi. O tome kako niko nije oslobođen istorije, napisao je knjigu sociolog Helmut Dubil. Na primeru rasprava o nacionalsocijalizmu u Bundestagu pokazuje koliko su još nemačke muke s rečima, istorijom, sećanjem i zaboravljanjem. Ta poglavlja njegove knjige smo preveli.

Stanje političke kulture u Nemačkoj upravo na primeru "javnog sećanja" na noviju prošlost analizira komparatista Hans-Joachim Han. Reč po reč on razdvaja ideološke slojeve koji su se ispoljili u katastrofalnom pokušaju nekadašnjeg predsednika parlamenta Filipa Jeningera da progovori povodom 50. godišnjice "Kristalne noći". Slušao sam taj govor u Bundestagu, koji bi prošao nezapaženo da se govornik bolje pripremio. Ovako, umesto da bude jasno da postavlja retorička pitanja rečnikom nemač-

kog malograđanina u godinama Hitlerovog uspona, ispalo je da on danas govori "rečnikom nečoveka". Jeningerova karijera se nije završila, tadašnji kancelar Kol omogućio mu je sinekuru na položaju ambasadora u Beču. Druga je stvar s govorom Martina Valzera deset godina kasnije povodom dodeljivanja velike književne nagrade u Frankfurtu na Majni. Iako zakukuljena mnogim velovima osobitog valzerovskog govora, hermetičkog i često samo njemu razumljivog, ipak o smislu poruke nije bilo nedoumica: pisac je govorio o naciji, krivici i odmazdi, a poručivao je da mu je zapravo dosta i Aušvica i proglašavanja Nemaca za jedinstvene zločince u istoriji i svega drugog što bi stajalo na putu isceljivanja nacije, ujedinjene i vremenom sve odvojenije od prošlosti. Valzeru i oprostaju za svagda usprotivio se odmah tadašnji prvi čovek jevrejske zajednice Ignac Bubis, iz čega se razvila polemika. Bubis je u međuvremenu umro i u testamentu naložio da ga sahrane u Izraelu, što možda svedoči o njegovom doživljaju te rasprave. U jednom od poslednjih intervjua, govoreći o uspostavljanju novih odnosa između Nemaca i Jevreja posle genocida, naveo je da "ništa nije uspeo da ostvari".

Spram te velike diktature i krivice, pitanje istočnonemačke prošlosti i odgovornosti njenih komunista mnogo je nižeg ranga. Ali, ako se i to razdoblje nemačke prošlosti ne "obrađi" u kolektivnom identitetu, ako se ne progovori tačno i sveobuhvatno o tome ko je šta činio i koju krivicu navukao na sebe tokom vladavine "Jedinstvene socijalističke partije Nemačke" pod skutom Moskve, demokratija se neće potvrditi. To je mišljenje socijaldemokratskog poslanika Štefana Hilsberga, jednog od ne mnogo brojnih predstavnika istočnog dela naroda koji – intelektualno – viri iz mase od maltene sedam stotina poslanika u Rajhstagu. Za kraj temata odabrali smo njegov prilog.

Nema pravog odgovora zašto "Reč" objavljuje baš ove priloge, a ne neke druge. Hiljade članaka je napisano o Nemačkoj deset godina kasnije, svaka iole pristojna knjižara ima poseban prodajni prostor za stotine knjiga u kojima se Nemci bave sobom kroz prizmu tog događaja. Neophodno je, međutim, da se govori o Nemačkoj. Najmanje iz dva razloga: za čitaoce na prostoru razjedinjene bivše Jugoslavije nemački primer je poučan, barem što se tiče metode življenja s prošlošću i oblikovanja budućnosti uz stalno prisutnu svest o bivšoj katastrofi. Drugi je podjednako jednostavan: ujedinjena, u sredini Evrope, Nemačka je mesto preko koga se prelamaju svi problemi kontinenta. Sve se to tiče južnoslovenskog i srpskog političkog i kulturnog prostora, pred kojim je dugo razdoblje utvrđivanja svojih granica i mogućnosti. Genšerovi spomenici na jadranskim ostrvima i nemačka oklopna brigada u Prizrenu svedoče, pored ostalog, o značaju Nemačke u našem životu.

168